

مطالعات حقوق تطبیقی
دوره ۶، شماره ۱،
بهار و تابستان ۱۳۹۴
صفحات ۱۵۱ تا ۱۷۷

بررسی تطبیقی نقش جریمه‌های مالی در اجرای موازین رقابتی

ابراهیم رهبری *

استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۵/۲۶ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۱۶

چکیده

جریمه‌های مالی در مسیر کوشش برای متوقف ساختن رویه‌های ضدرقابتی و بازدارندگی بنگاه‌ها از ورود به فعالیت‌های انحصارگرایانه، حربه‌ای قدرتمند در اختیار مراجع رقابتی تلقی می‌شوند. این مقاله می‌کوشد تا در مطالعه‌ای تطبیقی، ضمن بیان ماهیت و کارکرد عمده این ضمانت اجرا، قلمرو اجرایی آن را تبیین کرده، مراحل اصلی فرایند تعیین جریمه و همچنین مهم‌ترین عواملی را که در این میان نقش ایفا می‌کنند، تحلیل نماید. نتایج حاصل از مطالعه تطبیقی آشکار می‌سازد که موضع حقوق رقابت ایران در قبال مسئله جریمه نقدی دچار کاستی‌های جدی بوده و موازین کلی، مجمل و دور از قواعد آن، مستلزم بازنگری اساسی و عنایت به مفاهیم و تدابیری است که در گستره حقوقی کشورمان ناشناخته مانده یا نادیده گرفته شده است؛ امری که ضرورت بهره‌گیری از مطلوب‌ترین راهکارهای حقوق دیگر کشورها را به‌طور فزاینده نمایان می‌سازد.

واژگان کلیدی

جریمه مالی، حقوق رقابت، رویه‌های ضدرقابتی، ضمانت اجرا، مراجع رقابتی.

مقدمه

تعدی به موازین و اصول رقابت، به مداخله مراجع رقابتی منجر می‌شود که برای مقابله با

این دست اقدامات، ابزارهای متنوعی با ماهیت غیرکیفری در اختیار دارند؛ برای نمونه این نهادها ممکن است به موجب یک «برنامه ارفاقی» (Leniency program) به بنگاهی که نقش خود را در انجام اقدامات ضدرقابتی پذیرفته است، مصونیت داده یا تخفیفاتی ارائه کند. گاه نهاد رقابتی به ضمانت اجرای رفتارهای روی آورده، متخلف را ملزم به انجام یا توقف اعمال خاصی می‌کند و یا برای خاتمه بخشیدن به رویه نامشروع رقابتی، ضمانت اجرای ساختاری را به اجرا می‌گذارد؛ برای مثال، به تجزیه شرکت متجاوز به دو واحد مستقل دستور می‌دهد (O'Donoghue, & Padilla, 2006, pp. 676-7). در این میان یکی از ابزارهای مهم و کارآمد «جریمه» (Fine/ Amend) است که نوعی «ضمانت اجرای پولی یا مالی» (Finanancial penalty/ Sanction pecuniaire) تلقی می‌شود و به واسطه آن، اشخاصی که هنجارهای حقوق رقابت و حقوق رقابت منصفانه^۱ را نادیده می‌گیرند، به پرداخت مبلغ معینی پول محکوم می‌شوند. نکته شایان ذکر آن است که گاهی همکاری نکردن اشخاص با نهادهای رقابتی در فرایند تحقیقات و همچنین پایبند نبودن به تعهدات پذیرفته شده نیز منتج به وضع جریمه به مبلغ معین یا در برابر هر روز تخلف می‌شود (Jacopin, 2010, p. 87) که خارج از حیطه موضوعی این پژوهش است. در این مقاله، نخست به مفهوم و کارکرد جریمه در گستره حقوق رقابت می‌پردازیم، سپس قلمرو جریمه را تحلیل کرده، شاهد فرایند تعیین جریمه خواهیم بود و در پی آن، رویکرد حقوق رقابت ایران را در قبال جریمه بررسی و در نهایت، نتایج حاصل از این مطالعه را ارائه خواهیم کرد.

ماهیت و کارکرد جریمه

به لحاظ ماهیتی «جریمه‌های اداری» (Amende administrative) در اغلب نظام‌ها بدون وصف کیفری بوده، در گستره حقوق جزا جای نمی‌گیرند (OECD, 2007, p. 136). لحن ماده ۲۳ «مقرره شورای اروپا در خصوص اجرای قواعد رقابت مندرج در مواد ۸۱ و ۸۲ معاهده»^۲ (Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty) مصوب سال ۲۰۰۳م (مقرره اروپا) گویای آن است که این جریمه‌ها صرفاً

۱. برای ملاحظه تفاوت میان این دو مفهوم نک: غفاری فارسانی، ۱۳۹۳، ص ۴۹ به بعد.

۲. در پی اصلاحاتی، مواد ۸۱ و ۸۲ معاهده رم بدون تغییر محتوایی، به مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ معاهده لیسبون تبدیل شده‌اند.

بازدارنده بوده، دارای ویژگی‌ها و مقاصد ویژه حقوق کیفری نیستند. در حقوق فرانسه نیز «اعلامیه سال ۲۰۱۱م در خصوص شیوه‌های تعیین جریمه‌های مالی» (Communiqué du 16 mai 2011 relatif à la méthode de détermination des sanctions pécuniaires) (اعلامیه جریمه فرانسه) در پاراگراف ۲، رهیافت مشابهی اتخاذ کرده است. در حقوق آلمان نیز در مجاورت جریمه‌های وضع شده از سوی نهادهای رقابتی که «جریمه اداری» خوانده می‌شود،^۳ گاه جریمه‌های کیفری از سوی محاکم جزایی برای برخی اعمال ضد رقابتی خاص نظیر تبانی میان شرکت‌ها در جهت‌دهی به مناقصات لحاظ می‌شود که رسیدگی به آن‌ها از نظر ماهیت، از حیطة صلاحیت مراجع رقابتی خارج است (Volmer, 2006, p. 258). در نقطه مقابل در حقوق امریکا در مواد ۱ و ۲ «قانون ضد انحصار شرم» (et Sherman Antitrust Act) که از طرف بخش رقابت وزارت دادگستری اجرا می‌شود، نقض مقررات رقابتی با ضمانت‌های اجرای کیفری مواجه بوده و حقوق دانان تصریح کرده‌اند که جریمه، واکنشی کیفری به اقدامات نامشروع در عرصه رقابت است که نوعی بزه قلمداد می‌شود (Furse, 2012, p. 62).

کمیسیون اروپا در کاربست ضمانت اجراها، بیشتر به وضع جریمه تمایل دارد تا ضمانت اجراهای رفتاری و ساختاری؛ چراکه در مقایسه با این تدابیر که پیچیده‌تر و نظارت بر روند اجرایی آن‌ها دشوار است، تعیین جریمه ساده‌تر بوده، نیازمند پایش مستمر نیست (OECD, 2006, p. 206). این رویکرد همسو با «اصل تناسب» (Principle of proportionality) در تعیین ضمانت اجراهاست که مقرر می‌دارد ترتیبات اتخاذی هراندازه تناسب بیشتری با غایت اصلی قواعد رقابتی داشته باشد و نیز با سهولت بیشتری به اجرا گذاشته شود، مطلوب‌تر است و بر این اساس، هنگامی که می‌توان میان چند ضمانت دست به انتخاب زد، باید آنچه که متضمن دشواری کمتری است، برگزیده شود و نقش جریمه برای دستیابی به این مقصود، بارزتر از ضمانت اجراهای رفتاری و ساختاری است (Lianos & Geradin, 2013, p. 440). جریمه در راستای نظریه اقتصادی «بازدارندگی بهینه» (Optimal deterrence)، بنگاه‌ها را پیش از نقض اصول رقابت، به سنجش میان عواید حاصله از مجرای نقض هنجارهای رقابت از یک سو و احتمال کشف و مواجهه با واکنش

۳. این دیدگاه به ظاهر ریشه در این اندیشه دارد که مراجع رقابتی با ماهیتی عمومی یا اداری نمی‌توانند به وضع مجازات بپردازند؛ چراکه این کار مهم در صلاحیت دادگاه‌ها قرار دارد و از این روست که برای تمایزبخشی میان جریمه‌های مالی و جزای نقدی که ماهیتی قضایی دارند و از سوی محاکم به‌عنوان مجازات تعیین می‌شوند، از این دست جریمه‌ها با وصف اداری یاد شده است.

جامعه از طریق وضع جریمه از سوی دیگر فرا می‌خواند و حاصل چنین برآوردی آن است که اغلب اشخاص مصلحت خود را دست‌شستن از ارتکاب رویه‌های یادشده می‌بینند (Kokaris&Lianos,2010,p. 141). در پاراگراف ۴ «اصول راهنمای شیوه تعیین جریمه» (Guidelines on the method of setting fines imposed) در اتحادیه اروپا مصوب سال ۲۰۰۶م (اصول راهنمای جریمه اروپا) تصریح شده که مقصود از وضع جریمه، نه تنها بازداشتن بنگاه متخلف، بلکه دیگر فعالان اقتصادی از تکرار رفتار ضد رقابتی است. افزون‌براین، جریمه‌ها در مقایسه با دیگر ضمانت اجراها از نظر اثرگذاری بر افکار عمومی و رقبا، کارکرد عمیق‌تری داشته، توجه بیشتری را معطوف آثار زیان‌بار دست یازیدن به فعالیت‌های نامشروع رقابتی می‌کند. در حقیقت قدرت بازدارندگی جریمه در این نکته نهفته است که وقتی بنگاهی برای نمونه در صدد سوء استفاده از موقعیت مسلط خود برمی‌آید، می‌داند که نه تنها باید به‌زودی چنین اقدامی را متوقف سازد، بلکه باید پاسخگوی اعمال گذشته خویش نیز باشد و منابع مالی خود را صرف آن کند (OECD, 2006, pp. 212-13).

گستره اجرایی جریمه

۱. قلمرو موضوعی

رویکرد قوانین و مقررات، و نیز اسناد و آرای حقوق دانان حکایت از آن دارد که جریمه نوعی ضمانت اجرایی است که عمدتاً برای نقض موازین ناظر به توافق‌ها و رویه‌های هماهنگ جمعی ضد رقابتی و سوء استفاده از وضعیت مسلط، در نظر گرفته می‌شود. در چارچوب تغییرات ساختاری، یعنی تملک و ادغام شرکت‌ها نیز که با نادیده انگاشتن موازین رقابت صورت می‌گیرد، وضع جریمه - هر چند در سطح نازل‌تری - رواج دارد و معمولاً سرپیچی از اختاریه مراجع رقابتی در خودداری شرکت‌ها از تملک و ادغام یا اخذ نکردن تأییدیه قبلی، گاه با ضمانت اجرای جریمه روبرو می‌شود (Ulrich,2006,p. 35). جریمه به نقض عمدی یا از روی قصور موازین رقابتی تعلق می‌گیرد. اگرچه در حوزه رقابت، مرز میان این دو مفهوم قدری مبهم است، اما مراجع ذیصلاح اتحادیه اروپا در تبیین معنای عمد، دایره آن را گسترش داده‌اند؛ به این ترتیب که لازم نیست بنگاهی آگاهی داشته باشد که اقدام صورت گرفته با موازین رقابتی همخوانی ندارد، بلکه در شرایطی که شخص به نحو متعارفی می‌توانسته نسبت به پیامدهای ضد رقابتی فعالیتی

آگاه باشد، مسئول قلمداد می‌شود. (Van Bael&Bellis,2005,p. 60). اما هنگامی که تردید جدی در خصوص غیرقانونی بودن رویه‌ای خاص و یا حدود و آثار آن وجود دارد، تعیین جریمه منصفانه به‌نظر نمی‌رسد. برای نمونه هنگامی که شکل سوء استفاده، جدید یا پیچیده است، در حالی که بنگاه عامدانه به نقض رقابت نپرداخته، کمیسیون اروپا در استفاده از ابزار جریمه، جانب احتیاط را نگاه داشته است؛ به این دلیل که به‌صورت متعارف می‌توان پذیرفت که برای بنگاه دقیقاً روشن نبوده که اقدامش نوعی سوء استفاده از موقعیت مسلط انگاشته شده و لذا مستحق جریمه است (O'Donoghue,2006, p. 710). دادگاه تجدیدنظر پاریس در سال ۲۰۱۴ رأی صادر کرده و میزان جریمه صادره از سوی مرجع رقابتی فرانسه را با همین دغدغه تا ۹۰ درصد کاهش داده است. در این قضیه شرکت‌های فعال در عرصه فروش سینمای خانگی با طرح توافقی فروشندگان جزء را از فروش آنلاین محصولات منع کرده بودند که در نظر مرجع یادشده، مصداق فعالیت مخل رقابت بوده است، از این رو شرکت‌های پیش‌گفته را در حدود ۹۰۰ هزار یورو جریمه کرد. اما دادگاه تجدیدنظر پاریس در مقام بازنگری، با این استدلال که در زمان ارتکاب این عمل، قانون و رویه قضایی در خصوص فروش برخط شفافیت لازم را نداشته و بنگاه‌های درگیر نمی‌توانسته‌اند به‌نحو قطعی دریابند که چنین رویه‌ای ضد رقابتی محسوب می‌شده است، به تعیین ۱۰ هزار یورو جریمه بسنده کرد.^۴

۲. قلمرو شخصی

اشخاص حقوقی و حقیقی که به فعالیت‌های اقتصادی مشغول هستند، به هر نحو که تجاویز به قواعد رقابت نمایند، ممکن است با ضمانت اجرای جریمه روبرو شوند. در حال حاضر نظام‌های حقوقی مختلف، موضوع جریمه اشخاص حقوقی را از سوی مراجع رقابتی به رسمیت شناخته‌اند که متأثر از رویکرد پیشرو اتحادیه اروپا در این عرصه است (Frese,2012, p. 223). افراد نیز در شمول قواعد جریمه نقدی جای می‌گیرند؛ هرچند استثنائاً مرجع رقابتی انگلستان چنین دیدگاهی نداشته و جریمه را منحصر به اشخاص حقوقی دانسته است (Albecht&Keri,2013,p. 294). به‌طور کلی مقایسه میان خط‌مشی کشورها بیانگر آن است که میزان جریمه برای افراد کمتر از بنگاه‌ها بوده و اغلب نیز

4. Cour d'APPEL de Paris Pôle 5 - Chambre 5-7 Arrêt de 13 Mars 2014 Available at: http://www.autoritedelaconcurrence.fr/doc/ca_bo_mars14.pdf. Last visited: 19/7/2014

سقف آن یک مبلغ ثابت است؛ در حالی که سطح جریمه شرکت‌ها بالاتر بوده، معمولاً به صورت شناور و با اتکا به درصدی از عواید یا میزان فروش محاسبه می‌شود (Ginsburg, 2010, pp. 22-9). به‌طور معمول افرادی که متحمل جریمه می‌شوند، کسانی هستند که در شرکت‌ها مسئولیتی برعهده داشته و به این واسطه مرتکب اعمال نامشروع رقابتی شده‌اند. همین رابطه تنگاتنگ گاهی سبب می‌شود جریمه وضع شده برای یکی از این اشخاص، به دیگری نیز تعمیم یابد. تسری نتایج اقدامات مدیران و کارکنان به شرکت با این توجیه صورت می‌گیرد که مسئولیت اقدام آن‌ها با شرکتی است که در اعمال نظارت و حصول اطمینان از مرتکب نشدن رفتارهای مخل رقابت از سوی افراد یادشده قصور کرده است (MacCulloch, 2008, p. 258). در حقوق هلند نیز در صورتی که شرکتی وارد فعالیت‌های ضد رقابتی شود، افرادی که توانایی جلوگیری از این اقدامات را داشته‌اند، ولی با انفعال خود به‌طور ضمنی اجازه استمرار این رویه را داده‌اند نیز با وضع جریمه تنبیه خواهند شد و اصل بر تقصیر و تخلف آن‌هاست؛ مگر آنکه بتوانند خلاف آن را نزد مرجع رقابتی به اثبات برسانند (Frese, 2012, p. 211). در آرژانتین، قانون از این هم فراتر رفته، بر اساس ماده ۴۸ قانون رقابت، افراد، مدیران، کارکنان و نمایندگان نیز به‌طور تضامنی مسئول پرداخت جریمه مقرر برای شرکت هستند (Global Legal Group, 2009, p. 17).

در شرایط خاصی، گاه نقض قواعد رقابتی از سوی شرکتی دامنگیر بنگاه مادر یا دیگر شرکت‌های مجموعه می‌گردد که به همراه شرکت خاطی اصلی، به نحو تضامنی ناگزیر به پرداخت جریمه مقرر می‌شوند. شاخص اصلی برای تحقق این وضعیت، مستقل نبودن بنگاه فرعی و کنترل واقعی شرکت اصلی و مادر بر آن است که با نداشتن نظارت دقیق و یا با همکاری مستقیم، مسیر تحقق عمل مغایر با اصول رقابت را تسهیل کرده است (Lorenz, 2013, p. 3-3). در قضیه‌ای در سال ۲۰۱۲م، بخش رقابت وزارت دادگستری آمریکا، نه تنها شرکت تولیدکننده نمایشگرهای رایانه فعال در این کشور، بلکه شرکت مادر مقیم تایوان را به دلیل مشارکت و حمایت از انجام توافق‌هایی برای تثبیت قیمت محصولات در بازار آمریکا، از مجرای شرکت تابعه‌اش، ملزم به پرداخت جریمه‌ای نزدیک به ۵۰۰ میلیون دلار کرده است.^۵ در رویه کمیسیون اروپا به‌مجرد آنکه اثبات شود شرکتی در مالکیت کامل بنگاه دیگری است، شرکت اصلی متضامناً مسئول پرداخت

5. Case Available

at: http://www.justice.gov/atr/public/press_releases/2012/281032.htm Last visited: 19/7/2014

جریمه خواهد شد؛ مگر آنکه استقلال عمل بنگاه فرعی در بازار محرز شود. به تعبیر روشن‌تر، اماره‌ای مبنی بر مداخله یا قصور نظارتی شرکت مادر وجود دارد؛ مگر آنکه خلاف آن به اثبات برسد. در شرایطی که دو بنگاه مستقل از طریق قرارداد سرمایه‌گذاری مشترک، شرکت مشترکی را پایه‌ریزی کنند که به قواعد رقابتی تعدی نماید؛ اگر یکی از شرکا بتواند اثبات نماید که در فرایند این رفتارها نقشی نداشته است، مسئولیتی از باب پرداخت جریمه نخواهد داشت (Jones&Sufirin,2014,p. 144). در سال ۲۰۱۳م دیوان دادگستری اروپا رأی کمیسیون مبنی بر جریمه پنج شرکت فعال در عرصه پاکسازی محیطی را به دلیل تبانی تأیید کرد که بخشی از آن درخصوص جریمه شرکت مادر پیش‌تر از سوی «دادگاه عمومی» (General court) یا دیوان بدوی اتحادیه با این استدلال که صرف کنترل داشتن، شاخص مناسبی برای تحقق مسئولیت شرکت مادر نیست، نقض شده بود؛ درحالی که دیوان این رهیافت را در مغایرت با قواعد تثبیت شده اتحادیه اروپا در زمینه تعیین جریمه خواند که مبتنی بر این اصل است که اگر بنگاهی تحت کنترل کامل شرکت دیگری باشد و نتواند به‌طور مستقل تصمیم‌گیری نماید، شرکت مادر کنترل‌کننده نیز باید در پرداخت جریمه مقرر برای آن سهیم باشد. در حقوق فرانسه وضعیت سخت‌گیرانه‌تری حاکم است؛ چراکه وقتی مالکیت ۱۰۰ درصد شرکت فرعی از آن شرکت مادر باشد، این فرض قانونی وجود دارد که اقدام ضدرقابتی تحت هدایت شرکت مادر رخ داده و بدین منوال، مرجع رقابتی الزامی به بررسی اینکه واقعاً چنین مداخله‌ای رخ داده است یا خیر، ندارد. (Hans,2013,p. 15) شایان ذکر است که برخی از کشورهای اروپایی از جمله لهستان، رومانی و لوکزامبورگ، جریمه شرکت‌های مادر یا مجموعه شرکت‌ها را در صورت روی آوردن شرکت فرعی به فعالیت‌های مخل رقابت، به رسمیت نشناخته‌اند که البته درحال حاضر، دیدگاه متروکی در میان نظام‌های حقوقی به‌شمار می‌آید (Cseres,2010,p. 18).

فرایند تعیین میزان جریمه و ملاحظات آن

فرایند برآورد میزان جریمه را می‌توان به سه مرحله تقسیم کرد. در گام نخست، جریمه

6. Case, C-440/11 PCommission v Stichting Administratiekantor Portielje,; 11/07/2013 Available at: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=139410&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1528853> Last visited: 19/7/2014

پایه مشخص می‌شود و در وهله بعدی، میزان جریمه پایه تحت‌الشعاع عوامل مختلف تعدیل شده، در نهایت مبلغ مقرر ارزیابی نهایی می‌شود تا در پرتو ملاحظاتی خاص، از حد و سقف معینی تجاوز نکند.

۱. شیوه تعیین جریمه پایه

ماده (۳) ۲۳ مقررۀ اروپا اظهار می‌دارد که در تعیین میزان جریمه پایه باید شدت و اهمیت اقدام ضد رقابتی و مدت آن را لحاظ کرد. بنابراین اولین شاخص، شدت و اهمیت تخلف رقابتی است که در نظام‌های دیگر نیز سنگ محک اصلی تخمین سطح جریمه اولیه قلمداد می‌شود. اما پرسش اصلی آن است که شدت و اهمیت تخلف رقابتی بر چه مبنایی سنجیده می‌شود؟ بر اساس پاراگراف ۱۹ اصول راهنمای جریمه اروپا، ارزیابی موضوع، مورد به مورد و تابع اوضاع و احوال و عوامل مرتبط با هر قضیه است. نمی‌توان پنهان کرد که سند یادشده روشنگری دقیقی نکرده، معیارهای مطروحه نیز مبهم و کلی می‌نمایند که نتیجه آن توسعه بی‌دلیل اختیارات کمیسیون بوده که گاه در شرایط نسبتاً مشابه به اعلام جریمه‌هایی با تفاوت سطح قابل توجه منجر شده است (VanBael, 2011, pp. 227-8). به‌طور کلی در راستای درک اهمیت و شدت رفتار متجاوزانه، نخست باید ماهیت آن را مد نظر قرار داد که اقدامات یادشده از منظر موازین رقابتی، ذاتاً نامشروع بوده یا صرفاً مظنون به داشتن آثار ضد رقابتی است؛ به‌علاوه تحلیل تبعات منفی این اقدامات بر بازار و حدود قلمروی که از آن متأثر شده، سهم بنگاه‌های متخلف در بازار و منافعی که زمینه دستیابی به آن‌ها فراهم شده است، در درک اهمیت اقدام مخلف رقابت نقش شایانی ایفا می‌کنند. البته کمیسیون اروپا ملزم نیست در این مرحله به وضعیت و موقعیت اقتصادی بنگاه متعددی توجه کند (پاراگراف ۲۲ اصول راهنمای جریمه اروپا). اگرچه مرجع یادشده در ارزیابی این موضوع اختیار و صلاحدید کامل دارد، اما همواره مأخوذ به اصل تناسب بوده، باید به اهداف و کارکرد جریمه توجه خاص نماید (Gumbis et al, 2011, p. 65). در بند ۲ ماده ۴۶۲ قانون تجارت فرانسه، «اهمیت و جدیت وقایع» (La gravité des faits) نخستین عامل در محاسبه جریمه پایه شمرده می‌شود. مطابق پاراگراف ۲۶ اعلامیه جریمه فرانسه، موضوعاتی از این دست در برآورد جدی بودن وقایع نقش ایفا می‌کنند: ماهیت تخلف صورت گرفته (اینکه نوعی کارتل ضد رقابتی قوی یا سوء استفاده از موقعیت مسلط رخ داده و یا صرفاً اطلاعاتی ساده میان رقبا تبادل شده)؛ خصوصیات بازاری که متأثر از رویه ضد رقابتی شده است (برای نمونه بازار مایحتاج

عمومی)؛ ماهیت اشخاص تحت‌الشعاع فعالیت‌های نامشروع رقابتی (برای نمونه اینکه شرکت‌های کوچک و متوسط یا مصرف‌کنندگان متحمل پیامدهای ناگوار این اقدامات شده‌اند).

در گام بعدی، بسته به اهمیت رفتار نامشروع و حول یک شاخص معین، باید جریمه اولیه را تخمین زد. در پاراگراف ۵ اصول راهنمای جریمه اروپا، درصدی از حجم معاملات یا میزان فروش کالاها و خدمات مرتبط با اعمال مخل رقابت، به‌عنوان ملاک محاسبه میزان جریمه قرار می‌گیرد. در پاراگراف ۱۳ اشاره شد که رابطه میان عمل مغایر با موازین رقابت و فروش کالاها و خدمات، یا به نحو مستقیم است یا غیرمستقیم؛ برای مثال در یک کارتل با هدف تثبیت قیمت محصولی خاص، اگر که بهای مقرر، شاخص مبنایی برای تعیین قیمت کالاهای با کیفیت بالاتر یا پایین‌تر باشد، به‌طور غیرمستقیم تأثیر نامطلوب خود را بر جای خواهد گذاشت. در نظر کمیسیون و با لحاظ پاراگراف ۲۱ اصول راهنما، میزان جریمه نباید از ۳۰ درصد حجم معاملات شرکت یا میزان فروش سالیانه فراتر برود. در اندکی از کشورها نظیر هلند، این شاخص تا ۵۰ درصد است، اما سقف ۳۰ درصد به‌تدریج به‌عنوان استاندارد در این حوزه در حال تثبیت است (Frese, 2012, p. 224). در حقوق امریکا نقطه بنیادین محاسبه جریمه، توجه به میزان فروش نیست، بلکه معیار اصلی حجم تجارت متأثر از اقدام انحصارگرایانه شمرده می‌شود. برای افراد، میزان جریمه از یک تا پنج درصد این حجم است که البته نباید از ۲۰ هزار دلار کمتر باشد و برای بنگاه‌ها این شاخص معادل ۲۰ درصد ارزش تجارت متأثر است. برای سنجش این حجم، به میزان فروش و ارائه خدماتی که از طریق تعدی به مقررات رقابتی محقق شده است و نیز مدت نقض توجه می‌شود. علت تعیین چنین معیار ایستایی آن است که تخمین میزان واقعی ضرر وارده یا منافع نامشروع مکتسبه، امر دشواری است؛ درحالی که با این تمهید ضمن آنکه می‌توان مقدار جریمه را به میزان واقعی خود نزدیک ساخت، در وقت و هزینه‌های رسیدگی نیز صرفه‌جویی خواهد شد (American Bar Association, 2007, p. 789). حقوق‌دانان از این معیار ثابت و ظاهراً غیرقابل رد انتقاد کرده، در اثبات ناکارآمدی آن به نتایج تحقیقات میدانی استناد می‌جویند که نشان می‌دهد درآمد حاصل از بنگاه‌های متجاوز گاه بسیار کمتر یا بیشتر از ۲۰ درصد ارزش تجارت متأثر است (ABA, 2011, p. 2).

زمان عامل دیگری است که در تعیین میزان جریمه پایه نقش ایفا می‌کند. در نظر کمیسیون، میزان جریمه مقرر ابتدایی باید در تعداد سال‌های ارتکاب رفتار ضدرقابتی

ضرب شود (پاراگراف ۱۹ و ۲۴ اصول راهنمای جریمه اروپا). کمیسیون می‌تواند برای رفتارهای نامشروع جاری یا آنچه که در گذشته رخ داده جریمه تعیین کند، ولی برای اعمالی که سابقاً خاتمه یافته، به‌موجب بند ب قسمت یک ماده ۲۵ مقررۀ اروپا، از ۵ سال نمی‌تواند فراتر رود و اثبات اینکه شامل مرور زمان نشده، به‌عهده کمیسیون است (Whish, 2012, p. 283). در انگلستان وضعیت دیگری حاکم است و مرور زمان برای تخلفات رقابتی محملی ندارد و از آن انتقاد جدی صورت گرفته است؛ زیرا به عدم قطعیت وضعیت بنگاه‌ها نسبت به اقداماتی که سابقاً مرتکب شده‌اند، می‌انجامد که با انصاف و اصول اتحادیه اروپا مغایرت دارد (Ashton & Henri, 2013, pp. 117-18).

یادآور می‌شویم که در حقوق فرانسه مطابق بند ۲ ماده ۴۶۲ قانون تجارت، «اهمیت لطمه وارده به اقتصاد» (*L'importance du dommage causé à l'économie*) عامل دیگری در ارزیابی مقدار جریمه پایه انگاشته می‌شود. هرچند این عنصر و جدی بودن رویه مخل رقابت در پاره‌ای آرا یک موضوع انگاشته شده‌اند، اما صراحت ماده و دیدگاه حقوق دانان حکایت از مستقل بودن آن‌ها دارد (ABA, 2011, p. 7). با وجود این، مفهوم یادشده قدری ابهام‌زا بوده، از ویژگی‌های نظام فرانسه شمرده می‌شود که کمیسیون اروپا نیز در پذیرش آن به‌مثابه عاملی مستقل در برآورد جریمه، تردید و اکراه داشته است (De Groer, 2013, html). مطابق پاراگراف ۳۲ اعلامیه جریمه فرانسه، در بررسی اهمیت لطمه وارده به اقتصاد، باید به عناصری از قبیل گستره جغرافیایی متأثر از عمل غیرقانونی، سهم بازار بنگاه‌های درگیر، ویژگی‌های اقتصادی بخش و بازار درگیر در امر ضدرقابتی (مانند وجود موانع ورود و درجه تمرکز در بازار)، تبعات کوتاه‌مدت و میان‌مدت اقدامات مخل رقابت، و تأثیرات بلندمدت (از جمله ایجاد مانع برای ورود دیگر رقبا، تنزل سطح نوآوری یا کاهش کیفیت محصولات و ایجاد مانع برای پیشرفت‌های فنی) عنایت داشت. مراجع رقابتی فرانسه در سال ۲۰۱۳ م یک شرکت داروسازی را به‌واسطه سوء استفاده از وضعیت مسلط در پایین نگاه داشتن عمده قیمت یک دارو و همچنین دادن تخفیف‌های بی‌دلیل و لحاظ شرایط غیرمتعارف در پرداخت، به قصد بالا بردن نامشروع قیمت داروهای دیگرش و همچنین دشواری ورود دیگر رقبا به بازار مربوطه، به پرداخت جریمه‌ای در حدود ۱۵ میلیون یورو محکوم کرد و این اقدامات را در وارد کردن لطمه اقتصادی مؤثر دانست؛ چراکه باعث شده بود سیستم بیمه فرانسه به سبب افزایش قیمت این‌گونه داروها نتواند صرفه‌جویی‌های پیش‌بینی شده را در هزینه‌های خود محقق سازد.^۷

7. Case Available at:

http://www.autoritedelaconurrence.fr/doc/fev2014_prod_pharma.pdf. Last visited: 19/7/2014

۲. عوامل تعدیل‌کننده جریمه پایه

پس از تعیین میزان جریمه پایه، معمولاً تحت تأثیر عوامل و اوضاع و احوال خاص، میزان جریمه تعدیل می‌شود. این تعدیل یا نتیجه لحاظ شرایط تشدیدکننده یا تخفیف‌دهنده بوده و یا حاصل مشارکت بنگاه خاطی در طرح ارفاقی یا مصالحه با مراجع رقابتی است که در ادامه به شرح آن‌ها می‌پردازیم.

۱.۲. عوامل تشدیدکننده میزان جریمه

از جمله عواملی که در نظام‌های مختلف حقوقی کم‌وبیش مشترک بوده و سبب افزایش سطح جریمه پایه شده، این موضوعات بوده است:

- ایفای نقش رهبری در طراحی و یا اجرای اعمال ضد رقابتی (San Pedro et al, 2011, p. 317).
- اجبار و اکراه دیگران به انجام فعالیت‌های ضد رقابتی و درپیش گرفتن اقدامات تنبیهی و تلافی‌جویانه برای دیگر بنگاه‌ها، با هدف ناگزیر ساختن آن‌ها به استمرار همکاری با خود برای نقض مقررات رقابتی (Ezrachi, 2012, p. 288).
- تکرار اقدام ضد رقابتی. مطابق پاراگراف ۲۸ اصول راهنمای جریمه اروپا، اگر بنگاه پیش‌تر به موازین رقابتی تعدی کرده باشد، مرجع ذی‌صلاح در برابر هر بار تکرار عمل، می‌تواند تا ۱۰۰ درصد به مبلغ جریمه پایه بیفزاید.
- اگر بنگاهی در انجام تحقیقات، عمدی یا از روی تقصیر مانعی ایجاد کرده باشد، با تشدید جریمه روبرو می‌شود.
- در حقوق امریکا، در صورتی که فعالیت مغایر با موازین رقابت، تمامیت بازار یا به تعبیری کل یا بخش اعظم بازار و فعالیت همه یا اغلب بنگاه‌ها را هدف بگیرد یا بنگاه دارای ماهیت دولتی یا عمومی باشد و به دلیل برخورداری از جایگاهی خاص که با منافع عمومی پیوند بیشتری دارد، با تشدید میزان جریمه روبرو می‌شود (Howell, 2013, p. 3). همچنین بعد از محاسبه جریمه پایه، مبلغ یادشده در «درجه مجرمیت» (Culpability score) ضرب شده و افزایش می‌یابد که مقیاس آن از نیم تا چهار است و با لحاظ فاکتورهای مختلفی نظیر حجم شرکت، ارتکاب عمل انحصارگرایانه از سوی مدیران یا کارکنان رده بالا، ایجاد مانع برای پژوهش‌ها یا تکرار عمل مخل رقابت، تخمین زده می‌شود (Whish & Townley, 2012, p. 150).

Howell, 2013, pp. 2-3). در اصول راهنمای جدید جرمه آلمان که در سال ۲۰۱۳ م منتشر شده است، در رهیافت مشابهی جرمه شرکت‌های کوچک با حجم معاملاتی سالیانه کمتر از ۱۰۰ میلیون یورو ضربدر ۲ و جرمه شرکت‌های بسیار بزرگ با حجم معاملاتی سالیانه بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار، در مقیاس ۶ ضرب می‌شود.

- در حقوق فرانسه، وفق پاراگراف ۴۶ اعلامیه جرمه، اگر بنگاه متخلف دارای شهرت و اعتبار خاص بوده و نقش بارزی در صنعت داشته باشد و نیز اگر مأمور انجام خدمات عمومی باشد، مرجع رقابتی می‌تواند سطح جرمه آن را بالاتر ببرد؛ هرچند از غیرعینی بودن برخی از این عوامل که به سهولت قابل تشخیص نیست، انتقاد شده است. باوجوداین، در هنگام ارزیابی بازدارنده بودن جرمه یا توانایی در پرداخت، می‌توان این شرایط را منظور داشت (ABA, 2011, p. 8). همچنین اگرچه در حقوق فرانسه عضویت در شبکه یا مجموعه‌ای از شرکت‌ها، سبب بازگذاشتن دست مرجع رقابتی در افزایش میزان جرمه می‌شود، ولی این دیدگاه به تازگی محل مناقشه دیوان عالی فرانسه بوده است: در رأی صادره در سال ۲۰۱۴ م دیوان ضمن مخالفت با این دیدگاه اعلام کرد که صرف عضویت در یک گروه بزرگ اقتصادی، دلیل موجهی برای افزایش جرمه نیست؛ به خصوص اگر شرکت فرعی به صورت مستقل تجارت کند، این تکلیف معطوف مرجع رقابتی است که ثابت نماید میان عضویت بنگاه در مجموعه‌ای از شرکت‌های متحد و تسهیل ارتکاب عمل ضد رقابتی، پیوند مستقیم وجود دارد.^۸

۲.۲. عوامل تخفیف دهنده

مهم‌ترین شرایطی که سبب می‌شود تا مراجع رقابتی به اعمال تخفیف در جرمه پایه راغب شوند، عبارت‌اند از:

- خاتمه دادن ارادی به عمل متجاوزانه به محض دخالت مراجع قانونی (Kasczorowska, 2013, p. 914).

8. Audience publique du mardi 18 février 2014 N° de pourvoi: 12-27643 12-27697 12-27698 12-27700 12-28026; Available at: <http://legifrance.org/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEX T000028642336&fastReqId=664954162&fastPos=10> Last visited: 19/7/2014 Last visited: 19/7/2014

- وقتی بنگاه مرتکب، مدارک و دلایلی ارائه کند که گویای آن باشد که نقض موازین رقابتی به‌نحو غیرعمدی و از روی بی‌احتیاطی رخ داده است، اصل تناسب اقتضا می‌کند که تخفیفی مناسب برای خاطی منظور شود (Merola&Waelbroeck,2010,p. 272). هنگامی بنگاهی اجازه طرح این ادعا را دارد که موازین و رویه رقابتی به‌قدر کافی در خصوص مشروعیت نداشتن رفتارهای خاصی شفاف نباشند (Chalemers et al,2014,p. 967)؛ هرچند به‌نظر برخی، عنصر قصور را نه در این مرحله، بلکه باید در زمان محاسبه جریمه پایه لحاظ کرد (Roedger et al,2009,p 54).
- مشارکت محدود و ناچیز بنگاه متخلف در کارتل یا سر باز زدن از اجرای توافق، باوجود حضور در آن، از دلایل موجهه کاهش میزان جریمه به‌شمار می‌رود (Ujwari-Gill&Nelepka,2012,p. 330).
- در صورتی که بنگاهی به ارتکاب اقدامات ضد رقابتی اقرار کرده و با مراجع رقابتی همکاری نماید، می‌توان با اتکا به این مشارکت، جریمه مقرر را سبک‌تر نمود. ولی در رویه کمیسیون اروپا هر قضیه تابع اوضاع و احوال خاص خود بوده، در موضوعات ظاهراً مشابه، همکاری دستاویزی محکم برای تقاضای تخفیف قلمداد نمی‌شود (Mantussari,2009,p. 60).
- در برخی کشورها در موقعیتی که بنگاه متجاوز، خسارات مالی وارده به اشخاص خصوصی را جبران کرده باشد، می‌تواند خواهان اعمال تخفیف در جریمه تعیین‌شده گردد (Frese,2012,p. 214). اما این جبران خسارت باید در همان قلمروی که نقض رخ داده است، صورت گیرد. در رأیی که در سال ۲۰۱۳ م دیوان دادگستری اروپا صادر کرده، به‌صراحت اذعان داشته که اگر بنگاه متعددی به قواعد رقابتی در قلمرو اتحادیه اروپا، در معرض یک دعوای مدنی در خارج از اتحادیه اروپا مثلاً آمریکا باشد، این امر نه‌تنها مانع تحمیل جریمه به بنگاه یادشده نمی‌شود، بلکه نمی‌توان به این دلیل تخفیفی نیز برای آن منظور داشت^۹.

9. Case C-499/11 P, The Dow Chemical Company and others v Commission, 18/07/2013; Available at: <http://www.roschier.com/sites/default/files/newsletters/e565e53f4e742d479cc8ab3e00c792e2.html> Last visited: 19/7/2014

۳.۲. مشارکت در برنامه ارفاقی

مطابق یک برنامه ارفاقی یا معافیت، نخستین بنگاهی که در آشکار کردن یک کارتل و اقدامات خلاف موازین رقابت با مراجع ذیصلاح همکاری نماید، باوجود آنکه سزاوار محکومیت به جریمه است، مصونیت کامل یافته، بهطور کلی از پرداخت جریمه معاف می‌شود؛ مشروط بر آنکه این مشارکت مؤثر و جدی باشد و دیگر اعضای کارتل را در جریان تحقیقات قرار ندهد (Andreangeli, 2008, p. 197). در حقوق امریکا، بنگاه‌هایی که در این زمینه به مرجع رقابتی اطلاعات تکمیلی داده، مساعدت نمایند، از تخفیف‌هایی در جریمه برخوردار می‌شوند (Williams, 2013, p. 77). رویه اتحادیه اروپا نیز به همین ترتیب است: صرف نظر از بنگاه اول که مصونیت کامل تحصیل می‌کند، دیگر اشخاصی که به کمیسیون یاری می‌رسانند تا یک کارتل را کشف و بتواند علیه اعضای آن اقدام قانونی انجام دهد، حسب ارزش ادله، سزاوار تخفیف هستند: اولین بنگاه از ۳۰ تا ۵۰ درصد، بنگاه دوم از ۲۰ تا ۳۰ درصد و بنگاه‌های بعدی تا ۲۰ درصد از جریمه مقرر را تخفیف خواهند گرفت که آن را وضعیت «مصونیت خرد» (Mini immunity) می‌خوانند (LeClaire, 2011, p. 16). در رأیی که در سال ۲۰۱۳ م نهایی شد، کمیسیون ۵ شرکت فعال در بازار تولید وسایل و سیستم سیم‌کشی خودرو را به واسطه تبانی در انجام مناقصه‌ها، در مجموع به ۱۴۱ میلیون یورو محکوم کرد و یکی از آن‌ها که وجود کارتل را به اطلاع کمیسیون رسانده بود، با اعطای مصونیت کامل تشویق شد؛ درحالی که مطابق روند معمول به ۲۹۱ میلیون یورو جریمه محکوم می‌گردید و دیگران نیز به دلیل همکاری، از ۲۰ تا ۵۰ درصد تخفیف، طی یک طرح مصونیت خرد دریافت کردند^{۱۰}. همچنین حقوق انگلستان نوعی تخفیف مضاعف در جریمه برای بنگاه‌هایی در نظر گرفت که کارتل مستقل و مخفی دیگری را افشا می‌سازند؛ مشابه این راهبرد در حقوق امریکا نیز وجود دارد (Willis, 2013, p. 271).

۴.۲. مصالحه با مراجع رقابتی

در صورتی که بنگاه درگیر در کارتل ضد رقابتی، در مرحله تحقیقات، طی مصالحه‌ای با مرجع ذیصلاح به یک تفاهم متقابل دست یابد و مسئولیت خود را در تجاوز به قواعد رقابتی بپذیرد و در پی آن از برخی حقوق دادرسی خود صرف نظر کند، تا ۱۰ درصد از

10. European Commission Case- IP/13/673 10/07/2013 Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-673_en.htm Last visited: 19/7/2014

میزان جریمه‌اش بخشیده می‌شود (Lianos & Geradin, 2013, p. 176). در حقوق امریکا نیز این دست همکاری‌ها با تخفیف در میزان جریمه تشویق می‌گردد (Broder, 2010, p. 193)؛ چراکه با این تمهید فرایند دادرسی سریع و ساده می‌شود که هم به نفع کمیسیون است که وقت و هزینه و منابع خود را صرف دیگر امور خواهد کرد و به این ترتیب در منابع مالی و زمانی خود صرفه‌جویی می‌کند، و هم به سود خود بنگاه‌های متخلف است که سریع‌تر وضعیت حقوقی و مالی آن‌ها مشخص می‌شود و در عین حال تخفیف‌هایی دریافت می‌کنند (Kameoka, 2014, p. 147). در سال ۲۰۱۳م کمیسیون اروپا ۸ مؤسسه مالی بین‌المللی را به علت تبانی در تعیین نرخ سود تسهیلات، در مجموع به پرداخت جریمه‌ای بالغ بر ۱,۷ میلیارد یورو محکوم کرده است؛ ولی میزان جریمه به دلیل اینکه بنگاه‌های مذکور توافق کردند تا موضوع را با کمیسیون به سرعت حل و فصل کرده، به سازش دست یابند، ۱۰ درصد کاهش یافت^{۱۱}.

۳. ارزیابی نهایی جریمه

در برآورد نهایی مبلغ جریمه، چهار موضوع مهم باید مد نظر قرار گیرد: کفایت بازدارندگی جریمه مقرر، محاسبه عواید نامشروع حاصل در جریمه تعیین شده، لحاظ توانایی پرداخت جریمه از سوی بنگاه محکوم و در نهایت تجاوز نکردن مقدار جریمه از سقف قانونی.

۱.۳. قدرت بازدارندگی جریمه

در پاراگراف ۷ و ۳۰ اصول راهنمای جریمه اروپا آمده است که کمیسیون اختیار دارد برای حصول اطمینان از بازدارندگی جریمه، فارغ از مدت استمرار رفتار مخل رقابت، به میزان آن بیفزاید؛ تمهیدی که ظاهراً بعد از فرایند تعدیل صورت می‌گیرد (Huscheirath, 2008, p. 5). میزان مبلغ اضافه‌شده باید به گونه‌ای منظور شود که همواره از لطمه‌ای که به فضای رقابت و اقتصاد وارد شده است، فراتر رود تا به قدر کفایت بازدارنده باشد (Niels et al, 2011, p. 475). نکته دارای اهمیت، زمان دخیل کردن عنصر بازدارندگی است؛ در حقوق آلمان که این امر پیش از فرایند تعدیل انجام می‌گیرد، همواره احتمال آن می‌رود که بعد از اعمال تخفیفات، جریمه وصف بازدارندگی خود را از دست بدهد؛

11. European Commission Case- IP/13/1208 04/12/2013; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1208_en.htm Last visited: 19/7/2014

در حالی که در رویه کمیسیون اروپا، قبل از ممیزی رعایت سقف قانونی جریمه، این مسئله لحاظ می‌شود تا در صورت لزوم سطح جریمه افزایش یابد (Frese, 2012, pp. 219, 224). هرچند از منظری کلان‌تر، به اعتقاد برخی حقوق‌دانان اقتصادی، روش تعیین جریمه پایه در اتحادیه که متکی به شاخص‌هایی از جمله حجم معاملات دوره نقض و غیره است، به تعیین مبالغ نه‌چندان گزافی منجر می‌شود که از همان آغاز، واجد بازدارندگی لازم نیست و شایسته‌تر آن است که در این رویه بازنگری شود (Decker, 2009, p. 142).

۲.۳. محاسبه منافع نامشروع به دست آمده

در پاراگراف ۳۱ اصول راهنمای جریمه اروپا تصریح شده، برای آنکه جریمه مقرر از مبلغ عایدی حاصل از تخلفات رقابتی بیشتر باشد و در شرایطی که میزان منافع به دست آمده معلوم است، می‌توان به مبلغ جریمه اضافه کرد. این منافع در واقع همان «اضافه بهای نامشروع» (Illegal overcharge) است که تفاوت میان قیمت رقابتی و بهایی است که در اثر نقض قواعد رقابتی، عملاً در بازار تثبیت شده و سود آن نصیب خاطی گردیده است (Bamberger & Gottlieb, 2010, p. 14-37). این تهمید نیز به تعبیری، وجه دیگری از لزوم توجه به جنبه بازدارندگی جریمه است (Beaton-Wells & Fisse, 2011, p. 425). در حقوق آلمان اهمیت موضوع تا به آنجا است که برای استرداد این منافع غیرقانونی، نهاد رقابتی حتی می‌تواند سقف نهایی جریمه را نیز نادیده بگیرد (Frese, 2012, p. 203). در امریکا نیز وضعیت همین‌گونه است و مرجع رقابتی اختیار دارد بنگاه متخلف را تا دوبرابر عواید نامشروع مکتسبه، به پرداخت جریمه محکوم نماید^{۱۲}.

در پاره‌ای کشورهای از جمله امریکا، برخی بر این اعتقادند که مبنای تعیین جریمه باید با لحاظ سود غیرقانونی حاصله، به علاوه ریسک و شانس کشف رویه ضد رقابتی، و فرار از ضمانت اجرای قانونی باشد تا به این وسیله دغدغه‌هایی که در بازدارندگی و کارآمدی جریمه مطرح شده، مرتفع گردد (O'Malley, 2009, p. 68). برای مثال اگر احتمال کشف یک کارتل مخل رقابت یک به پنج باشد، باید پنج برابر مبلغ منافع مورد انتظار، جریمه مقرر شود تا بنگاه‌ها اندیشه نقض مقررات رقابتی را از سر بیرون کنند (Beaton-Wells & Fisse, 2011, p. 425).

12. Case Available at:

http://www.justice.gov/atr/public/press_releases/2012/281032.htm Last visited: 19/7/2014

۳.۳. لحاظ توانایی پرداخت

پس از آنکه با لحاظ همه عوامل تأثیرگذار، مقدار جریمه تعیین شد، پاراگراف ۳۵ اصول راهنمای جریمه اروپا اشعار می‌دارد که در شرایط استثنایی، باید مسئله ناتوانی بنگاه در پرداخت جریمه را لحاظ کرد؛ چراکه در صورت تعدیل نشدن مبلغ جریمه، حیات اقتصادی شرکت به خطر می‌افتد. درحقیقت، قدرت پرداخت همسو با شرط بازدارندگی عمل می‌کند؛ زیرا اگر شخص متجاوز به موازین رقابت با توجه به وضعیت و شرایط اقتصادی و مالی خود توان پرداخت نداشته باشد، جریمه عملاً تأثیرگذاری خود را تا حدود زیادی از دست می‌دهد (Weishar, 2013, p. 11). در حقوق فرانسه نیز مطابق پاراگراف ۴۸ و ۶۳ تا ۶۵ اعلامیه جریمه، در صورت احراز شرایط مالی نامساعد بنگاه، مقدار جریمه تعدیل می‌شود. در حقوق امریکا نیز توانایی پرداخت به‌عنوان معیاری مؤثر در تعیین جریمه به‌شمار می‌آید و در صورت نداشتن تمکن مالی، میزان جریمه تنزل یافته یا ترتیبات مناسبی برای پرداخت آن مقرر می‌گردد تا بنگاه خاطی به ورطه ورشکستگی نیفتد (Wardhaugh, 2014, p. 97).

۴.۳. تجاوز نکردن جریمه از سقف قانونی

پس از تعیین جریمه پایه و محاسبه همه شاخص‌ها، از جمله عوامل کاهشنده، افزایشنده و بازدارنده، میزان جریمه نباید از سقف مشخصی فراتر رود. وفق پاراگراف ۳۲ اصول راهنمای اروپا، در هر حال، مقدار جریمه نباید از میزان ۱۰ درصد مجموع فروش جهانی بنگاه در سال مالی گذشته تجاوز نماید. در فرانسه نیز به‌موجب قسمت یک ماده ۲-۴۶۲ قانون تجارت، شرکت‌های متخلف تا سقف ۱۰ درصد درآمد جهانی خود جریمه شده و مطابق پاراگراف ۵۷ اعلامیه جریمه، این سقف برای اشخاص حقیقی ۳ میلیون یورو است. در بیشتر کشورهای سقف قانونی جریمه بنگاه‌های متخلف تا ۱۰ درصد عواید حاصله است؛ باوجوداین، رویکردهای متفاوتی نیز مشاهده می‌گردد؛ برای نمونه در حقوق امریکا سقف میزان جریمه تا دو برابر عواید نامشروع حاصل از نقض مقررات ضدانحصار است (Global Legal Group, 2009, p. 171). در استرالیا نیز حد نهایی جریمه برای بنگاه‌ها ۱۰ میلیون دلار یا سه برابر منافع مکتسبه از اعمال ضدرقابتی یا ۱۰ درصد از عایدی شرکت و بنگاه‌های تابعه در سرتاسر جهان (هرکدام که بیشتر باشد) است. برای افراد این مبلغ ۵۰۰ هزار دلار تعیین شده است (Ibid, p. 22). لحاظ سقف نهایی به این مقصود صورت گرفته تا میان آسیب‌های معطوف به رقابت و تضییقات وارده به وضعیت مالی بنگاه

محکوم، نوعی موازنه برقرار گردد (OECD, 2006, p. 210). در سال ۲۰۰۹م کمیسیون اروپا، رأی جریمه‌ای حدود ۱,۴ میلیارد یورو علیه شرکت «اینتل» به دلیل سوء استفاده از وضعیت مسلط در بازار ساخت و تولید پردازنده‌های مرکزی رایانه صادر کرد؛ چراکه این شرکت با در اختیار داشتن حدود ۷۰ درصد سهم بازار، راهبردهایی اتخاذ کرده بود تا مانع از نفوذ رقیب اصلیش شرکت «ای.ام.دی» بشود و هزینه ورود را برای سایر شرکت‌های رقیب بسیار گزاف نماید. به این تصمیم در دادگاه عمومی اتحادیه اعتراض شد که این دادگاه در سال ۲۰۱۴م بر اعتبار آن صحنه گذاشته و مبلغ جریمه را نیز متناسب خوانده است؛ زیرا مبلغ جریمه معادل حدود ۴ درصد از میزان فروش اینتل در سال مالی گذشته بوده است؛ درحالی که کمیسیون اختیار دارد تا ۱۰ درصد از این میزان را در محاسبه جریمه دخالت دهد^{۱۳}. با توجه به اهمیت این موضوع، در گزارش منتشرشده کمیسیون اروپا در خصوص ضمانت اجراهای نقض قواعد رقابتی در سال ۲۰۱۴م، بر ضرورت بازنگری در این شاخص در پرتو رهیافت‌های مختلف کشورهای عضو تأکید شده است (EU Commission, 2014, html).

تحلیل جریمه مالی در پرتو انگاره‌های حقوق رقابت ایران

در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، به موضوع جریمه بنگاه‌ها به سبب ارتکاب اعمال مخل رقابت، به صورت اجمالی اشاره شده است. ماده ۶۱ قانون یادشده اشعار می‌دارد که شورای رقابت پس از احراز وقوع رویه ضد رقابتی، می‌تواند تصمیماتی اتخاذ کند که تعیین جریمه نقدی یکی از مصادیق آن‌هاست که در بند ۱۲ درباره آن تصریح شده است: «تعیین جریمه نقدی از ده میلیون ریال تا یک میلیارد ریال، در صورت نقض ممنوعیت‌های ماده ۴۵ این قانون». با تأمل دقیق در این ماده و با عنایت به نتایج مطالعات تطبیقی که پیش‌تر شرح آن گذشت، نکات، ملاحظات و انتقاداتی چند در خصوص رویکرد قانون به مسئله جریمه نقدی قابل طرح است:

- هرچند به باور برخی محققان جریمه یادشده واجد وصف کیفری است (غفاری فارسانی، ۱۳۹۳، ص ۲۵۵؛ رشوند بوکانی، ۱۳۹۰، ص ۳۷۲)، اما به نظر می‌رسد از منظر قانون، این ضمانت اجرای خاص، طبعی کیفری ندارد؛ چراکه در تبیین آن اصطلاح «جریمه نقدی» به کار رفته است؛ درحالی که در مواد ۷۲ تا ۷۶ و همچنین

13. Intel Corp. v Commission Court of Justice - CJE/14/82 12/06/2014; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-14-82_en.htm Last visited: 19/7/2014

ماده ۷۸، برای مقابله با برخی از اقدامات غیرموجه در گستره امور رقابتی، به تعیین «جزای نقدی» اقدام شده که از نظرگاه حقوق کیفری نمی‌توان تردیدی در ماهیتی جزایی آن روا داشت. این تفسیر با مذاقه در ماده ۸۲ قانون که موضوع تعیین مجازات (اعم از حبس و جزای نقدی) را در صلاحیت محاکم گذاشته است، تقویت می‌شود. زیرا با وجود اینکه لحن و مفاد مقررات گاهی در خصوص این موضوع ابهام‌زا می‌نماید، اما به نظر می‌رسد رویکرد کلی قانون بر آن بوده تا برای شورای رقابت به‌عنوان یک نهاد خاص عمومی یا یک مرجع قضایی غیردادگستری که ترکیبی از اعضای سه قوه و همچنین اشخاص مستقل است، نقش و صلاحیت یک دادگاه را که توان تعیین مجازات دارد، قائل نشود. چنین تفسیری نه تنها منطبق با هنجارهای رقابتی دیگر کشورهاست، بلکه با موازین بنیادین حقوق جزا نیز همگرایی بیشتری دارد؛ به این دلیل که به تصریح اصل ۳۶ قانون اساسی، حکم به مجازات در صلاحیت انحصاری دادگاه‌هاست و اگرچه در ترکیب شورای رقابت قضاتی حضور دارند که تصمیمات باید به تأیید آن‌ها برسد، اما صرف این موضوع، ماهیت شورای رقابت را به جایگاه یک دادگاه که مفهوم و چارچوب مشخصی دارد، ارتقا نمی‌دهد. بنابراین به نظر می‌رسد حداقل از منظر این قانون، اعمال ضدرقابتی به‌مثابه نوعی تخلف صرف انگاشته شوند. ممکن است اظهار شود ماده ۸۴ قانون که «مبالغ جزای نقدی مندرج در این فصل...» را هر ۳ سال یک‌بار قابل تعدیل می‌داند، مبین آن است که جریمه‌های یادشده ویژگی کیفری دارند؛ اما صرف نظر از خلاف قواعد بودن این تفسیر، ظاهراً ماده یادشده ناظر به مواد ۷۲ به بعد است که پاره‌ای اقدامات مرتبط با حوزه رقابت را جرم‌انگاری، و برای آن‌ها جزای نقدی مقرر کرده است. ماده ۶۷ قانون نیز دربردارنده قرینه‌ای است که گویای اختیار نداشتن شورای رقابت در رسیدگی به جرائم رقابتی است؛ زیرا این مقرر تصریح می‌کند که شورا در کلیه جرائم مندرج در این قانون می‌تواند به‌عنوان شاکی به دادگاه ذی‌صلاح مراجعه کند، و از آن این‌گونه استنباط می‌شود که رسیدگی به جرم در صلاحیت این مرجع نبوده، به همین ترتیب، توانایی تعیین مجازات نیز در قلمرو اختیارات شورا نیست و از این روست که کیفر قلمداد کردن جریمه مقرر در بند ۱۲ دشوار می‌نماید.

- با توجه به اطلاق ماده، گستره شخصی جریمه، افراد و شرکت‌های فعال در عرصه اقتصادی را دربر می‌گیرد، اما قانون در خصوص مبلغ جریمه تفاوتی میان آن‌ها قائل

نشده است؛ در حالی که اصولاً سطح جریمه شرکت‌ها به سبب برخورداری از توان اقتصادی افزون‌تر نسبت به افراد، بالاتر تعریف می‌گردد و شایسته‌تر بود که قانون به تفکیک حدود مسئولیت آن‌ها در پرداخت جریمه اهتمام نشان می‌داد.

• قانون در رویکردی عجیب در ترسیم قلمرو موضوعی اعمال ضد رقابتی مشمول ضمانت اجرای جریمه، تنها محدود به رویه‌های محل رقابت مشمول ماده ۴۵ قانون شده است. به این ترتیب، تبانی از طریق قرارداد، توافق و یا تفاهم که موضوع ماده ۴۴ بوده و شامل اقدامات ضد رقابتی مهمی از جمله توافقات برای تثبیت قیمت یا تقسیم بازار است که نظام‌های مختلف در تعیین جریمه‌های سنگین برای آن‌ها تردید نمی‌کنند، از دایره شمول جریمه خارج می‌ماند. به علاوه تملک و ادغام شرکت‌ها نیز که موضوع ماده ۴۸ قانون است، عمدتاً با ابزار قانونی جریمه مواجه نمی‌گردد؛ با این توضیح که هر چند به موجب بند یک ماده ۴۸ اگر «در جریان ادغام یا در نتیجه آن، اعمال مذکور در ماده ۴۵ اعمال شود»، ادغام ممنوع بوده، بر این اساس شاید به صورت غیرمستقیم احتمال بهره‌گیری از حربه جریمه میسر باشد، ولی در موقعیت‌هایی که ادغام سبب افزایش غیرمعارف یا ایجاد تمرکز شدید در بازار شده یا به شکل‌گیری شرکت کنترل‌کننده در بازار منجر گردد، شورای رقابت اختیاری برای تعیین جریمه ندارد. به همین ترتیب ماده ۵۱ که به ضمانت اجراها درباره اعمال ضد رقابتی در حوزه مالکیت‌های فکری پرداخته، اشاره‌ای به وضع جریمه نکرده است و به نظر می‌رسد اختیار شورای رقابت با توجه به ظاهر ماده، منحصر در سه مورد، توقف فعالیت یا اعمال نشدن حقوق انحصاری، منع طرف قرارداد از انجام تعهدات و در نهایت ابطال توافقاتی مرتبط باشد و با رویکرد حصری این ماده و بند ۱۲ ماده ۶۱، تعیین جریمه برای بنگاه‌های فعال در حوزه مالکیت‌های فکری امکان‌پذیر نیست که به طور جدی محل تأمل و انتقاد است؛ چراکه در حقوق کشورهای دیگر هر اقدام نامشروع رقابتی در هر نوع بازاری، بالقوه می‌تواند با وضع جریمه روبرو شود و سلب این اختیار از شورای رقابت، جریان مقابله با رویه‌های انحصارگرایانه را با دشواری مواجه ساخته، تضعیف کارایی حقوق رقابت را در پی دارد.

• شیوه تعیین و مقدار جریمه از دیگر مسائلی است که با نواقص عمده‌ای همراه است. در ذیل بند ۱۲ اشاره شده است که آیین‌نامه مربوط به تعیین میزان جرائم نقدی باید تهیه شود و به تصویب هیئت وزیران برسد که این کار مهم در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۱۰ و در قالب «آیین‌نامه تعیین میزان جرائم نقدی متناسب با عمل ارتكابی در رویه‌های ضدرقابتی موضوع بند ۱۲ ماده ۶۱» محقق شده است. در یک ارزیابی اولیه و کلی، مقررۀ یادشده در مقایسه با اسناد مشابه در دیگر نظام‌های حقوقی، مجمل و خلاصه بوده، تنها در قالب ۴ ماده تنظیم شده است که صرفاً ماده ۳ آن به طور مستقیم به موضوع تعیین جریمه می‌پردازد و مابقی به امور فرعی و مقدماتی اشاره دارند. صدر این ماده اشعار می‌دارد که «میزان جرائم نقدی متناسب با عمل ارتكابی توسط شورای رقابت بر مبنای عواملی نظیر اهمیت کمی و کیفی عمل ضدرقابت، میزان تأثیر منفی آن بر بازار، تعدد و تکرار عمل ارتكابی و زمان و مکان ارتكاب، به ترتیب بندهای ماده (۴۵) قانون یادشده به شرح زیر تعیین می‌شود» و سپس در بندهای مختلف، برای هر یک از اعمال ضدرقابتی مندرج در ماده ۴۵، جریمۀ حداقلی و حداکثری تعیین نموده است. اگرچه ماده یادشده به معیارهای اولیه و کلی در تعیین جریمه اشاره کرده، اما بسیاری از عوامل اساسی و تأثیرگذار در مراحل مختلف تعیین جریمۀ پایه، تعدیل میزان جریمه و درنهایت وضع جریمۀ نهایی را نادیده انگاشته است و در چنین شرایطی ابزار جریمه بی‌شک کارایی لازم را نخواهد داشت. به علاوه، فارغ از اینکه رویۀ سند یادشده در تعیین جریمۀ جداگانه برای هر یک از اعمال موضوع ماده ۴۵، سابقه و پشتوانه‌ای در قواعد رقابتی دیگر کشورها ندارد، معلوم نیست که چنین تمهیدی به اتکای چه شاخص‌هایی پدید آمده و از همین رو سند پیش‌گفته دچار نوعی آشفتگی پنهان شده است؛ برای مثال در نمونه‌های مشابه (از جمله بند ب و ج ماده ۴۵) جریمه‌های متفاوت تعیین شده است یا برای برخی مصادیق سوء استفاده از موقعیت مسلط که از اعمال جدی ضدرقابتی قلمداد می‌شود، جریمه‌ای مقرر گردیده که از میزان جریمۀ عرضه کالا یا خدمات غیراستاندارد که اصولاً ارتباط چندانی با گسترۀ حقوق رقابت ندارد، کمتر است. این دست ناهمگونی‌ها حکایت از آن دارد که به ظاهر قاعده و بنیان خاصی ملاک عمل تنظیم‌کنندگان آیین‌نامه نبوده است. بهتر بود که قانون‌گذار رویۀ کشورهای دیگر را در پیش می‌گرفت و به جای

مداخله مورد به مورد و تعیین جریمه به اتکای ملاک‌های ناشناخته، سقف نهایی جریمه، شاخص‌ها و معیارهای مربوطه را به‌طور دقیق، کامل و شفاف بیان می‌کرد تا در صورت اقتضا و حسب شرایط، جریمه سنگین یا خفیف برای هر یک از اعمال یادشده لحاظ شود؛ اما بستر کنونی قانونی، امکان اقدام اصولی را از شورای رقابت سلب کرده است. به‌طور کلی شایسته بود تا آیین‌نامه به‌جای آنکه به همه کنشگران بازار به یک چشم نگریسته، سیاست خود را بر تعیین مبلغ معینی جریمه قرار دهد، درصدی از عواید خود بنگاه متخلف را مبنای محاسبه قرار می‌داد تا اصل تناسب و بازدارندگی رعایت می‌شد، زیرا هویداست که برای مثال مبلغ ۱ میلیارد ریال برای یک بنگاه بزرگ به‌سهولت قابل پرداخت است، اما احتمالاً برای یک بنگاه متوسط، میزان جریمه قدری گزاف خواهد بود. افزون‌بر این‌ها، هرچند تبصره ماده ۳ آیین‌نامه امکان افزایش مبالغ جریمه را هر ۳ سال یک‌بار پیش‌بینی کرده است، ولی به‌نظر می‌رسد سقف ۱ میلیارد ریال برای وضع جریمه - به‌خصوص اگر مجال فعالیت برای فعالان اقتصادی خارجی، بیشتر مهیا شود - پایین بوده، از بازدارندگی لازم برخوردار نباشد.

• بند ۸ ماده ۶۱ به شورای رقابت اجازه می‌دهد تا از طریق توسل به مراجع قضایی، اضافه درآمد ناشی از ارتکاب رویه‌های غیرقانونی را بازگرداند. درحالی که در حقوق کشورهای دیگر، مراجع رقابتی این اختیار را دارند تا اضافه‌بهای دریافتی و مزایای نامشروع به‌دست‌آمده را در هنگام محاسبه جریمه لحاظ کنند. بنابراین با توجه به اعتبار و اعتمادی که قانون برای شورای رقابت قائل شده است، ضرورتی به مراجعه به مراجع قضایی احساس نمی‌شود؛ چراکه این روند صرفاً باعث اطاله امور می‌شود؛ درحالی که واکنش هرچه سریع‌تر به اقدامات مخل رقابت می‌تواند به کارایی ابزار جریمه بیفزاید. به‌همین ترتیب به موضع ماده ۶۷ نیز همین انتقاد وارد شده که به شورای رقابت اجازه داده است تا به‌عنوان شاکی از دادگاه صلاحیت‌دار برای جبران خسارت وارد شده به منافع عمومی درخواست رسیدگی کند. این رهیافت شاید معادل تقریبی موضع حقوق فرانسه باشد که در آن مرجع رقابتی لطمات وارده به اقتصاد را در ارزیابی مبلغ جریمه رأساً محاسبه می‌کند و نیازی به مداخله مراجع قضایی نمی‌بیند.

نتیجه

جریمه نقدی که ماهیتی غیرکیفری دارد، رایج‌ترین ضمانت اجرایی است که برای مقابله با رویه‌های مخل رقابت مقرر می‌شود. ممکن است هم اشخاص حقیقی و هم شرکت‌ها به واسطه دست‌یازیدن به هر نوع عمل ضدرقابتی، در معرض جریمه قرار گیرند. این وسیله ظرفیت بازدارندگی چشمگیری دارد؛ زیرا با توقیف منابع مالی بنگاه‌های متخلف، هم طریق بازگشت آن‌ها به مسیرهای مخل رقابت را دشوار می‌نماید و هم هر شخصی دیگری را که تمایل بالقوه برای ورود به فعالیت‌های نامشروع رقابتی دارد، تحذیر می‌نماید.

فرایند تعیین جریمه باید در پرتو اصل تناسب و با لحاظ غایت نهایی جریمه و با روشنگری دقیق و احتراز از تکیه بر معیارهای مبهم و کلی صورت گیرد. طریقی غیر از این به توسعه غیرموجه اختیارات مراجع رقابتی می‌انجامد که گاه در شرایط نسبتاً مشابه به وضع جریمه‌هایی تبعیض‌آمیز منجر می‌گردد. در محاسبه جریمه پایه، توجه به ماهیت، تبعات و مدت تخلف رقابتی، اجتناب‌ناپذیر است و در روند تعدیل آن لحاظ عوامل تشدیدکننده (به‌خصوص حجم بنگاه و تکرار تخلف) و تخفیف‌دهنده (از جمله همکاری با مراجع رقابتی، غیرعمدی بودن انحصارگرایی، مشارکت محدود در اعمال مخل رقابت) بسیار اهمیت دارد. تشویق بنگاه‌ها به مشارکت در برنامه معافیت و آشکار کردن توافق‌ها و رویه‌های جمعی ضدرقابتی و یا مصالحه با مراجع رقابتی، در قبال دریافت مصونیت یا تخفیف در جریمه، راهبرد مناسبی برای مقابله با فعالیت‌های نامشروع در گستره رقابت است. به‌علاوه کنترل وصف بازدارندگی جریمه نیز ضروری می‌نماید؛ چراکه وظیفه نهادهای رقابتی تنها محدود به اجرای مقررات رقابت نبوده، عهده‌دار نقش نظارتی وسیع‌تری هستند که بخشی از آن در اتخاذ سیاستی کارآمد در دور نگاه داشتن بنگاه‌ها از نقض قواعد رقابتی متبلور می‌شود و به همین دلیل است که باید ناتوانی بنگاه در پرداخت جریمه را منظور داشت تا وجه بازدارندگی جریمه حفظ گردد. تعیین جریمه باید از سقف مشخصی تجاوز نکند؛ هرچند شاید بتوان اظهار داشت که اگر میزان جریمه به اندازه مورد انتظار بنگاه‌های متخلف و مبتنی بر فرمول‌های از پیش تعیین شده باشد، به شکل‌گیری کارتل‌های قوی‌تری منجر می‌شود که در پی کسب مزایای بیشتر از سقف نهایی جریمه خواهند بود و از این رو مراجع رقابتی نباید محدود به چارچوب مشخصی باشند تا بتوانند با تعیین جریمه‌های هنگفت، امکان شکل‌گیری این کارتل‌ها را منتفی سازند. اما نمی‌توان انکار کرد، تصور آنکه نهادهای رقابتی در بند هیچ تضییعی نباشند،

دشوار می‌نماید؛ چراکه این نگرش گاه راه را برای انجام عمل خودسرانه هموار کرده، آسیب‌های عمده‌ای به وضعیت مالی بنگاه‌ها وارد می‌سازد که در بلندمدت، محیط رقابت و اقتصاد را با تبعات منفی زیادی روبرو می‌کند.

در حقوق ایران نیز صرف‌نظر از ایرادات عمده و انتقادات غیرقابل اغمازی که به نوع رهیافت‌های قانون وارد است، گام نخست و ضروری برای تضمین شفافیت و بی‌طرفی شورای رقابت در تعیین جریمه، بازنگری اساسی در مقررۀ قانونی و آیین‌نامه‌ی مربوط است؛ چراکه سند یادشده لزوماً باید به‌صورت تفصیلی متضمن موضوعات مهمی نظیر شیوۀ تخمین جریمه پایه و شرح روش‌نگرانۀ عوامل مؤثر در تخمین آن، تعیین و تبیین شرایط افزایش و کاهش جریمه اولیه، لحاظ مبالغی برای حفظ جنبه‌ی بازدارندگی جریمه و اعاده اضافه‌بهای ناشی از توسل به اقدامات ضدرقابتی و توانایی بنگاه متخلف در تأدیه جریمه باشد. بازنگری هرچه سریع‌تر، رفع نواقص و تغییر رویکردهای غیراصولی، با عنایت به مطلوب‌ترین راهکارهای حقوق دیگر کشورها که متناسب با فضای اقتصادی و حقوقی کشورمان باشد، ابزار قدرتمندی را در اختیار شورای رقابت در مقابله با اعمال مخل رقابت می‌گذارد؛ زیرا به‌نظر می‌رسد با توجه به فضای خاص رقابتی ایران، جریمه ملموس‌ترین و بهترین راهکار برای مقابله با بنگاه‌هایی است که در اندیشه ورود به فعالیت‌های مخل رقابت هستند و از بیم واکنش مالی شورا- که برای فعالان اقتصادی در مقایسه با دیگر ضمانت اجراها شاید ناگوارتر باشد- ترجیح می‌دهند دست از رویه‌های ضدرقابتی بشویند. از دیگر سو، این مهم تضمینی کافی برای بنگاه‌ها فراهم می‌آورد، زیرا این حق بنگاه‌هاست که بدانند که در فضای رقابت در چه موقعیتی و با استناد به چه شاخص‌هایی ممکن است در معرض جریمه قرار گیرند؛ تمهیدی که خود جنبه‌ی بازدارنده دارد. اما مسئله مهم آن است که باید در برطرف کردن کاستی‌ها و اصلاح ابهامات موجود در قانون و آیین‌نامه کوشید تا امکان جریمه همه توافقی‌ها و اعمال ضدرقابتی در هر حیطه‌ای به‌ویژه مالکیت‌های فکری میسر شود.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. رشوند بوکانی، مهدی (۱۳۹۰)، حقوق رقابت در فقه امامیه حقوق ایران و اتحادیه اروپا، چ ۱، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

۲. غفاری فارسانی، بهنام (۱۳۹۳)، حقوق رقابت و ضمانت اجراهای مدنی آن، چ ۱، تهران: انتشارات میزان.

(ب) انگلیسی و فرانسوی

3. ABA, (2011), "Joint Comments of the ABA Sections of Antitrust Law and International Law to Law on the French Competition Authority's Draft Notice On Fines". Available at: http://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/antitrust_law/at_comments_20110216_en.pdf p. 1-12; Last visited: 19/7/2014
4. Albrecht, Hans-Jörg & Kli, André, (2013), *Crime, Criminal Law and Criminal Justice in Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands
5. American Bar Association, Section of Antitrust Law, (2007), *Antitrust Law Developments (sixth)*, V. 1, American Bar Association, USA
6. Andreangeli, A, (2008), *EU Competition Enforcement and Human Rights*, Edward Elgar Publishing, UK
7. Ashton, David & Henry, David, (2013), *Competition Damages Actions in the EU: Law and Practice*, Edward Elgar Publishing, UK
8. Bamberger Phylis & Gottlieb, David, (2010), *Practice Under the Federal Sentencing Guidelines*, V. 1, Aspen Publishers Online, USA
9. Beaton-Wells, Caron & Fisse, Brent, (2011), *Australian Cartel Regulation: Law, Policy and Practice in an International Context*, Cambridge University Press
10. Broder, Douglas, (2010), *U.S. Antitrust Law and Enforcement*, Oxford University Press, USA
11. Chalmers, Damian et al, (2014), *European Union Law: Text and Materials*, Cambridge University Press, UK
12. Cseres, Kati, (2010), "Comparing Laws in the Enforcement of EU and National Competition", *European Journal of Legal Studies*, Vol. 3, Issue. 1, p. 1-43.
13. De Groer, Stephan, (2013), "Analyse Economique du Prononcé des Sanctions Pécuniaires en Droit Russe et Français de la Concurrence"; Available at: <http://m2bde.u-paris10.fr/node/2547.html> Last visited: 19/7/2014
14. Decker, Christopher, (2009), *Economics and the Enforcement of European Competition Law*, Edward Elgar Publishing, UK
15. EU Commission, (2014), "Ten Years of Antitrust Enforcement under Regulation 1/2003: Achievements and Future Perspectives"; Available at: <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/regulations.html> Last visited: 19/7/2014
16. Ezrachi, Ariel, (2012), *Research Handbook on International Competition Law*, Edward Elgar Publishing, UK
17. Frese, M, (2012), *Sanctions in EU Competition Law: Principles and Practice*, Dissertation, University of Amsterdam, Netherland
18. Furse, Mark, (2012), *The Criminal Law of Competition in the UK and in the US: Failure and Success*, Edward Elgar Publishing, UK
19. Ginsburg, Douglas & Wright, Joshua, (2010), "Antitrust sanctions", *Competition Policy International*, Vol. 6, No. 2, p. 3-39
20. Global Legal Group, (2009), *The International Comparative Legal Guide to: Enforcement of Competition Law 2009*, GLG Publication, UK
21. Gumbis, Juanius et al, (2011), *Competition Law in Lithuania*, Kluwer Law International, UK

22. Hans, Clio, (2013), "Responsabilité d'une Société Mère pour les Infractions aux Règles de la Concurrence Commises par ses Filiales", Available at: http://www.academia.edu/5773298/Responsabilite_dune_societe_mere_pour_les_infractions_aux_regles_de_la_concurrence_commises_par_ses_filiales; p. 1-44; Last visited: 19/7/2014
23. Howell, Beryl, (2010), "Sentencing of Antitrust Offenders: What Does the Data Shows?" Available at: http://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/about/selected-articles/Howell_Review_of_Antitrust_Sentencing_Data.pdf, p. 1-18; Last visited: 19/7/2014
24. Huschelrath, Kai, (2008), Competition Policy Analysis: An Integrated Approach, Springer, Germany
25. Jacopin, Sylvain, (2010), Le Renouveau de la Sanction Pénale: Evolution ou Révolution, Groupe de Boeck, France
26. Jones, Alison & Sufrin, Brenda, (2014), EU Competition Law: Text, Cases, and Materials, Oxford University Press, UK
27. Kaczorowska, Alina, (2013), European Union Law, Routledge, UK
28. Kameoka, Etsuko, (2014), Competition Law and Policy in Japan and the EU, Edward Elgar Publishing, UK
29. Kokkoris, Ioannis & Lianos, Ioannis, (2010), The Reform of EC Competition Law: New Challenges, Kluwer Law International, Netherlands
30. LeClair, Mark S, (2011), Cartelization, Antitrust and Globalization in the US and Europe, Routledge, UK
31. Lianos, Ioannis & Geradin, Damien, (2013), Handbook on European Competition Law: Enforcement and Procedure, Edward Elgar Publishing, UK
32. Lorenz, Moritz, (2013), An Introduction to EU Competition Law, Cambridge University Press, UK
33. MacCulloch, Angus & Rodger, Barry, (2008), Competition Law and Policy in the EC and UK, Routledge, UK
34. Mantysaari, Petri, (2009), The Law of Corporate Finance: General Principles and EU Law, v. 1, Springer, Germany
35. Merola, Massimo & Waelbroeck, Denis F, (2010), Towards an Optimal Enforcement of Competition Rules in Europe, Groupe de Boeck, Belgique
36. Niels, Gunnar et al, (2011), Economics for Competition Lawyers, Oxford University Press, UK
37. O'Donoghue, Robert & Padilla, Jorge, (2006), The Law and Economics of Article 82 EC, Hart Publishing, UK
38. OECD, (2007), Études économiques de l'OCDE, OECD Publishing, France
39. OECD, (2006), Remedies and Sanctions in Abuse of Dominance Cases, OECD Publication, France
40. O'Malley, Pat, (2009), The Currency of Justice: Fines and Damages in Consumer Societies, Routledge, UK
41. Rodger, Barry et al, (2009), Cases and Materials on UK and EC Competition Law, Oxford University Press, UK
42. San pedro, Luis et al, (2011), Private Enforcement of Competition Law, Lex Nova, Spain
43. Ujwary-Gil, Anna & Nalepka, Adam, (2012), Business and Non-Profit Organizations Facing Increased Competition and Growing Customers, WSB-NLU, Poland
44. Ullrich, Hanns, (2006), The Evolution of European Competition Law: Whose

- Regulation, Which Competition, Edward Elgar Publishing, UK
45. Van Bael & Bellis (Firm), (2005), Competition Law of the European Community, Kluwer Law International, Netherlands
 46. Van Bael, Ivo, (2011), Due Process in EU Competition Proceedings, Kluwer Law International, UK
 47. Vollmer, Christofer, (2006), Experience with Criminal Law Sanction for Competition Law Infringement in German Law, Part of Criminalization of Competition Law Enforcement, Edward Elgar Publishing, UK
 48. Wardhaugh, Bruce, (2014), Cartels, Markets and Crime: A Normative Justification for the Criminalisation of Economic Collusion, Cambridge University Press, USA
 49. Weishaar, Stefan, (2013), Cartels, Competition and Public Procurement: Law and Economic Approaches to Bid Rigging, Edward Elgar Publishing, UK
 50. Whish, Richard & Townley, Christopher, (2012), New Competition Jurisdictions: Shaping Policies and Building Institutions, Edward Elgar Publishing, UK
 51. Whish, Richard, (2012), Competition Law, Oxford University Press, UK
 52. Williams, Mark, (2013), The Political Economy of Competition Law in Asia, Edward Elgar Publishing, UK
 53. Willis, Peter, (2013), Introduction to EU Competition Law, CRC Press, UK